

Borovi József

AZ EGYETEMALAPÍTÓ PÁZMÁNY PÉTER

Iskolát Magyarországon már a középkorban is sokfelé találunk. Ezek főleg plébániákon, kolostorokban, vagy éppen székesegyházakban működtek. Volt azonban négy magyar város, ahol egyetemalapítással is megpróbálkoztak.

Veszprémben például már a XIII. században létezett jogi főiskola, amelyet a történészek többsége úgy tart számon, mint az első magyar egyetemet. Sajnos, Csák Péter hadai 1276-ban szörnyű pusztítást végeztek az épületben, melynek sekrestyéjében – a későbbi okiratok szerint – egy szobát csak könyvek töltöttek meg. Figyelemre méltó ez a könyvmennyiség, hiszen ebben az időben Fülöp Ágost francia királynak (1180–1223) csak 21 kötete, a gembleux-i Ottó apátnak pedig 150 könyve volt, s ez utóbbi akkoriban Nyugat-szerte híres könyvtárnak számított. Veszprém tehát jó száz esztendővel megelőzte a XIV. század nagy egyetemalapításait: az 1348-as prágait, az 1364-es krakkóit, az 1365-ös bécsit.

A második magyar egyetem Pécssett jött létre 1367-ben, megelőzve a heidelbergit (1385) és a kölnit (1388). Az óbudai egyetem 1389-ben, egyidőben alakult az erfurtival. A Zsigmond alapította intézmény 1415-ig állott fenn. A negyedik magyar város, amelyben egyetem létesült, Pozsony volt. Felállítására Mátyás 1465-ben ezekkel a szavakkal kért engedélyt II. Pál pápától: „Magyarországnak – bár nagy és termékeny ország, kevés a tanult ember – nincs egyeteme”. A pozsonyi egyetem sem volt hosszú életű.

Nem csodálkozhatunk tehát azon, ha a műveltségüket gyarapítani, tudásukat pallérozni vágyó magyar fiatalok a középkorban Párizs, Bologna, Padova, Bécs, Krakkó felé vették az útirányt.

De nem ígért változtatást ezen a helyzeten az újkor, a XVI. század sem. Magyarország három részre szakadása, a politikai és vallási küzdelmek mélyülése elterelte a figyelmet az egyetem ügyéről. Csak a század vége és a XVII. század eleje hozta meg a változás lehetőségét – Pázmány Péter fellépésével.

Pázmány nemcsak korának kimagasló alakja. Benne tisztelhetjük az egyetemes magyar kultúrtörténet egyik legöntudatosabb egyéniségét is. Alkotó szelleme jelentősen befolyásolta az utána következő generációk gondolkodását. Világfelfogásának középpontjában, szemben az erősödő reformációval, a katolicizmus eredeti értékei állottak. Egész lelkesége, érzelmeinek hevülete, tudományos rendszerező készsége, küzdelmekre, maradandó alkotásokra törekvő akarata mind-mind a katolikumot szolgálták.

Pázmány Péter kitartó és alapos szervező volt. Úgy látta, hogy az elhanyagolt magyar lelket katolikus szellemben művelni csak egyetlen módon lehet: a nevelés útján. Az ehhez tartozó eszköz pedig az iskola. Egyházi hatalomhoz és anyagi vagyonhoz jutván, minden erejét iskolák létesítésére fordította, iskoláinak egyik legfontosabb célja a papképzés. A szellem erejétől, a kultúra hatalmától várta a katolikus és a magyar sors jobbra fordulását. Amikor Pázmány érsek lett, első jövedelméből 1623-ban papnevelő intézetet hozott létre a magyar ifjak számára Bécsben. Ez az intézet, a *Pazmaneum* élete végéig odaadó szeretetének és gondoskodásának tárgya lett. Az alapítólevélben többek közt ezt írta: „Éjjel-nappal azon töröm a fejem, hogyan tehetnék szert művelt és elegendő számú papságra”. Ezután, akárcsak egy mai modern művelődéspolitikus, külföldi ösztöndíj-akciót sürgetett. A bécsi pápai nunciust arra kérte, hogy őt-öt magyar fiatalat helyezzen el a bécsi és az olmtüzi jezsuita kollégiumban; a római német-magyar kollégiumban emeltesse fel a magyar ifjak létszámát; a Propaganda Kongregációnál eszközöljön ki segínyt nagyobb számú papnövendék taníttatására; a jezsuita kollégiumokba ne csak a jezsuita rektorok, hanem ő maga is küldhessen tanulókat. Egész sor levele maradt fenn arról, amelyben a pápát, a bécsi nunciust, a királyt kérve kéri, adjanak segítséget új

iskolák felállításához. Egyházmegyéje káptalanjának és nagy jövedelmű papjainak pedig szigorúan meghagyta, hogy pénzforrásaikból iskolákat tartsanak fenn.

A bécsi papnevelő intézet, a Pazmaneum alapításával azonban csak látszólag és csak egy időre oldotta meg Pázmány a papság *egyetemi* képzését, mert az ottani növendékek a bécsi jezsuita egyetemet látogatták. Növendékeket küldött Bécsen kívül Gratzba, Olmützbe, Braunsbergbe és Rómába is, de érezte és tudta, hogy a magyar papság felsőfokú oktatása és képzése a külföldi egyetemekre való küldéssel még nincs megoldva. A magyar papképzésnek minden szinten magyar területen kell megoldódnia.

Az érseki működése alatt tartott 1628-as pozsonyi tartományi, az 1629-es nagyszombati egyházmegyei és az 1630-as nemzeti zsinatok résztvevőit is erősen foglalkoztatta a hazai magasabb szintű papképzés ügye. Pázmány Győrben és ismét Bécsben akart papnevelőket nyitni valamennyi magyarországi egyházmegye számára. De sem a zsinati határozatot, sem a tervezett alapítások, sem az egyéni törekvések nem tudtak megvalósulni. Pázmány Péternek egyetlen ilyen irányú kísérlete sikerült csak ezekben az időkben: a nagyszombati szeminárium bővítése, amely mintegy előjátéka volt az egyetem alapításának.

Elérkezett 1635. Ennek az évnek vízkereszt ünnepén – január 6-án – országgyűlés volt Sopronban. Pázmány ebédre hívta meg az ugyancsak Sopronban tartózkodó Dobronoki György és Forró György jezsuita atyákat. Az ebéd után mindhárman az érseki dolgozószobába vonultak vissza, ahol Pázmány közölte, hogy egyetemet kíván alapítani. Alapító tőkének szánja azt a 40 000 forintot, amellyel II. Ferdinánd tartozott neki a római út fejében. Amikor ugyanis 1632 elején a király követségében Rómában járt, a költségeket maga fedezte. II. Ferdinánd megígérte, hogy azt visszatérte után kifizeti, de pénz helyett kötelezvényt adott a 40 000 forintról. Ezt a kötelezvényt nyújtotta át Pázmány a két jezsuita atyának és kijelentette, hogy a legközelebbi Szent György-napon még 20 000 forintot fog fizetni készpénzben.

A kötelezvény beváltása nem ment könnyen. Az év eleji hónapok a legkülönbözőbb tervek tárgyalásával múltak el, de eredmény nem született. Amikor betegségének bécsi kezeltetése után Pázmány Pozsonyba készült, május 6-án így írt Dobronoki Györgynek Nagyszombatba: „... mivel Isten kegyelmességéből kedden vagy szerdán én is innen Pozsonyba igyekszem, vannak oly bizonyos nagy dolgok, amelyekről kegyelmeddel és P. Forróval beszélünk kell és P. Lamormaint is aláviszük magunkkal, hogy együtt bizonyos dolgokról végezzünk.”

Néhány nappal a levél megírása után Pázmány Vilmos császár gyóntatója, P. Lamormain kíséretében megérkezett pozsonyi palotájába, ahová Dobronoki és Forró is ájtott Nagyszombatból. Pázmány mindjárt az első találkozón, május 12-én előadta, hogy a Nagyszombatban létesítendő egyetem fenntartására a császári kötelezvényen kívül, az ígért 20 000 forint helyett 60 000 forintot ad készpénzben a Jézustársaságnak. Ezzel az egyetem alaptőkéje 100 000 forint lett. Az összeget és a kötelezvényt már másnap két kocsira rakatta, majd fegyveresek kíséretében a jezsuiták bécsi rendházába küldte, hogy ott őrizték mindaddig, amíg valahol biztos kamatra el nem helyezhető. Sopronban még bizonytalan volt az új egyetem székhelye, Nagyszombat neve mellett Pozsony is szóba került. Öthónapos tárgyalás után dőlt el végül, hogy az egyetem székhelye Nagyszombat lesz.

A pozsonyi primási palota dolgozószobájában aláírt alapítólevél megerősítése és a szokásos kiváltságokkal való felruházása körüli tárgyalások azonban még késő őszi elhúzódtak. Egyik levél a másik után ment Rómába Pázmánytól, Dobronokitól, Forrótól, Lamormaintól a Jézustársaság generálisához, Mutius Vitelschkihez, a szentszéki Rota auditorához, Montmann Kornélhoz, a pápa teljhatalmú bíboros államtitkárához, Francesco Barberinihez és mindenekelőtt VIII. Orbán pápához. Természetesen Rómából is sűrűn jöttek a levelek, mert Pázmány többször és sürgetően jelezte, hogy 1635 őszén már működni szeretne az új egyetemen. Ez a sürgetés azonban Rómának nem tetszett, és iparkodott mérséklőleg hatni a betegeskedő, élete végét érző Pázmányra. A szentszéki

megerősítés végül el is maradt. Az alapításnak állami részről, vagyis II. Ferdinánd részéről történő elismertetése és megerősítése nem okozott gondot.

Páter Dobronoki György, a nagyszombati ház rektora az aláírás napján, május 12-én levélben számolt be a római generálisnak az örvendetes eseményről. A generális elfogadta a nagyszombati „akadémia” alapításának tervét, ám a megoldandó problémákról nem tájékoztatta Pázmányt. Ezekről csak P. Forró Györgynek írt 1635. június 23-i levelében. Egyúttal megbízza a pátert, hogy bizonyos „kétes ügyeket” a bíborossal tárgyaljon meg és tisztázzon.

Az első probléma, amely tisztázásra szorult: a jövedelem hova fordításának kérdése, ha netán politikai okoknál fogva a rendnek el kell hagynia Nagyszombatot vagy az országot, de pár év múlva ismét visszatérhet. Erre már volt példa akkoriban. A generális kérdése az, hogy a visszatérés után mire fordítsák az első évek bevételeit? A tervezett alapítólevél azt mondta ki, hogy nyomban papnevelésre. Ő azonban azt szeretné, hogy ha előbb az elszenvedett károkat pótolnák, az elűzött atyákat kártalanítanak, nehogy más kollégiumok terhére legyenek. Tisztázandó – folytatta Vitelschki generális – a nagyszombati egyetem esetleges függése a bécsi egyetemtől.

A bécsi egyetem vonzása Nagyszombatra igen nagy volt, és Pázmány tudta, hogy a bécsi egyetem a pápai és császári jóváhagyás ellenére – feltékenységből – nem akarja elismerni a grázi egyetem egyenjogúságát. Amikor tehát Pázmány értesítette a bécsi egyetemet, hogy Nagyszombatban új egyetemet alapított, s kérte, a nagyszombati „akadémiát” – mint a bécsi egyetem filiáját ismerjék el. Ebben az ügyben még II. Ferdinánd közbenjárására is számított. De Pázmány terve, tárgyalási szándékának híre természetesen eljutott Rómába; a generális ezért arra kérte P. Forró, hogy okosan tudakolja meg Pázmánytól, miképpen értelmezi a filialitást. A generális két lehetőséget állított fel: 1. a bécsi egyetemnek korlátlan beleszólása legyen a nagyszombati ügyekbe; 2. Nagyszombat úgy legyen filiája Bécsnek, mint Köln és Löwen Párizsnak; azaz csak kiváltságai alapján legyen független az anyaegyetemtől.

A harmadik probléma: az egyetem jogi helyzete a mindenkori esztergomi érsekkel szemben. Az alapítólevél magyarázata szerint az érsek és utódai az előadások menetébe, a tananyag kiválasztásába, sőt a küldött tanárok megfelelőségének elbírálásába is beavatkozhatnak. Márpedig – írta a generális – a Társaság, amelynek máshol is vannak hasonló jellegű főiskolái, a tanulmányi rend és fegyelem, továbbá a tudományos oktatás érdekében – amelyet bizonyára szem előtt tart az alapító is – ragaszkodik ahhoz, hogy az egyetem kormányzása, az előadások rendjének megállapítása az ő kezében legyen.

Ugyanezen a napon a generális Pázmányon és Forróon kívül Dobronokinak és Lamormainnak is írt. A rektornak szóló levél lényege: a generális látni kívánja az iskolaépületek tervrajzát és leírását, hogy azokat saját embereivel ellenőriztethesse és jóváhagyás vagy javítás után visszaküldje. Az alapítványi összeget pedig jó volna valahol az országhatár közelében ingatlanba fektetni. A generális ez utóbbit közölte Lamormainnal is, de hozzátette, hogy ha szükséges, vegye rá a bíboros érseket, növelje még az adományát.

A címzettek közül P. Forró Györgynek volt a legnehezebb helyzete, mert neki kellett a kényes kérdésekről a bíborossal tárgyalnia. Nem is tudott sietni a válasszal. Előbb Dobronoki választott két levélben augusztus 4-én és 14-én, s küldte a császári és pápai okiratokat, valamint Pázmány levelét. A vitás ügyek nem oldódtak meg, mert a generális még 1635. szeptember 8-án is azt írta Dobronokinak, hogy tárgyaljon a bíborossal, de úgy, hogy meg ne sértődjék. Amit el lehet még nála érni, azt tegyék barátságos érintkezés formájában.

A legtöbb huzavona az egyházi jóváhagyás körül támadt, mert a Rómába küldött hivatalos alapítólevél szövege és a magyarázatként mellékelte levelek között nem volt összhang. A generális 1635. november 3-án is azt írta Dobronokinak, hogy „mindaddig nem lehet a bullákat elkészíteni, míg az alapítólevélben a szóban forgó formulákat nem változtatják meg – a bullának összhangban kell lennie a levéllel”. Úgy látszik, ezek a formulák az érsek beleszólási jogát tartalmazták. Bár a generálisnak egy, P. Forróhoz intézett leveléből az tűnik ki, hogy a bíboros engedményeket tett: „a bíboros újabb jelét

adta irántunk való jóindulatának, amiért is nevemben mondjon érte köszönetet”. A pápai bulla kiállításához nem kell más – folytatódott a levél –, mint az alapítólevél egy példánya, és a bulla kiállítását melegen sürgetni fogom. Az alapítólevél egy példánya a generális által is elfogadott szöveggel jutott el Rómába. Ebben a bíboros a hittudományi és bölcsészeti kar felállításáról intézkedett.

Pázmány Péter az egyetemet teljesen a Jézustársaságra bízta és a nagyszombati kollégium mellé rendelte. Kijelentette, hogy ha az ország a török járom alól felszabadul, az egyetem az esztergomi egyházmegye területén más városba is áthelyezhető. Ha külső vagy belső viszályok miatt az egyetem nem működhetne, az alapítvány kamataiból külföldön kell papokat neveltetni. Ha a tanulmányok megszakadása csak rövid ideig tartana, az első jövedelmeket az épületek tatarozására és a társaság tagjainak támogatására kell fordítani. Az első „kényes ügy” így oldódott meg. A második pedig, a bécsi egyetemmel való kapcsolat megteremtése, csupán csak gondolat maradt.

A harmadik „kényes ügy” azzal záródott, hogy az alapítványt Pázmány utódainak és főkapitányának gondjaiba ajánlotta, rájuk bízta a feltételek ellenőrzését és felügyeletét. Kikötötte azonban, hogy az egyetemmel szemben csak a kánonon alapuló jogokkal élhetnek.

Amikor így tisztázódtak a problémák a Jézustársasággal és már csak a szentszéki jóváhagyás volt hátra, a Szentszék részéről támadtak nehézségek. A generális még a velük folytatott tárgyalások időszakában, 1635. szeptember 1-én leszögezte Pázmány Péternek küldött levelében: „Barberini bíbornok úr jól tudja, hogy Magyarországon a jogi és orvosi hivatásra nem minősítenek, ám ennek különösebb szüksége nem is látszik, mert hiszen számos akadémia hagyatott már jóvá és nyert megerősítést, amelyben sem jogi, sem orvostudományi doktorokat nem képeztek.” Pázmány nem elvből zárkózott el ennek a két kárnak a beindításától, hanem mert anyagilag nem tudta megteremteni a feltételeket. Különben is, ő gratzi mintára tervezte meg alapítását, ahol szintén csak két fakultás volt, és maguk a jezsuiták akadályozták meg, hogy egyetemüknek jogi és orvosi fakultása is legyen. Pázmány II. Ferdinándnak megfogalmazta, hogy kettős cél lebegett előtte: „a katolikus vallás terjesztése és Magyarország kultúrája”. A kultúra pedig megkívánja, hogy az egyetemnek jogi és orvosi fakultása is legyen.

A meglepetés erejével hathatott Pázmány Péterre, hogy VIII. Orbán pápa a jogi és orvosi kar hiánya miatt megtagadta az alapítvány szentszéki megerősítését.

De valóban ez volt-e a visszautasítás igazi oka? Még ha Dobronoki – mint koronatanú – állítja is, feltehetőleg van az ügynek más háttere is. A velencei követek azt jelentették VIII. Orbánról, hogy a pápa mindig az ellenkezőjét cselekszi annak, amit tanácsadói ajánlanak. Ezért mindig az ellenkezőjét javasolják neki, és akkor biztosan célt is érnek. VIII. Orbán teljesen Richelieu politikai befolyása alatt állott, s kérlelhetetlen ellensége volt a Habsburg-háznak. Bizonyára emiatt sem akart II. Ferdinánd felé seminiféle kegyet gyakorolni. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy Pázmány Péter még mint császári követ összeütközésbe került VIII. Orbánnal, amit a pápa nem felejtett el. Ha a pápa elődeinek célkitűzését követte volna, akkor azt is látnia kellett, hogy Pázmány törekvéseiből többre nem telik. A pápa így nem tett jogtalanságot, csak a mércét állította olyan magasra, amelyet sem a magyar nemzet, sem Pázmány Péter nem tudott teljesíteni.

Pázmány azonban egyházilag jóváhagyottnak tudhatta alapítását, mert az új egyetem a Jézustársaság irányítása alá került. Márpedig a rend – pápai kiváltságainál fogva – mind saját tagjainak, mind azoknak a tanulóknak, akik egyetemeiken tanultak, hittudományból és bölcsészeti tudományból akadémiai fokozatokat adhatott. A jezsuita egyetemeknek akkor már négy évtizede gyakorlatban lévő és általános érvényű tanulmányi szabályzata volt, az 1599. január 8-án életbe lépett *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu*. Ennek osztrák változatát, a gratzi egyetem szabályzatát vette át a nagyszombati egyetem.

Amikor Pázmány felmérte a római jóváhagyás körüli nehézségeket, 1635. szeptember 27-én Ferdinándhoz fordult, arra kérve a királyt, hogy a nagyszombati egyetemet császári és királyi hatalmával erősítse meg. II. Ferdinánd császár és király 1635. október

8-án kiadott, a római császári aranybullával és a magyar király titkos pecsétjével ellátott iratában mindazon szabadságok, kiváltságok, előjogok és jogok birtokában megerősítette a nagyszombati egyetemet, amelyekkel a német birodalmi és örökös tartományi egyetemek – a kölni, a bécsi, a mainzi, az ingolstadti, a prágai, az olmtüzi és a gratzi – élnek. Együttal további támogatásáról biztosította, és utódainak, valamint az ország karainak és rendjeinek védelmébe és pártfogásába ajánlotta az intézményt.

Pázmány a császári és királyi levél birtokában a jezsuiták vezetésével biztosítottnak látta az egyetem létét, tudományos működését az egyház és a haza javára. Méltán *teljes egyetemnek*, *studiorum universitas*-nak tekintette, jóllehet 1635. május 12-én csak a filozófia és teológia tanítására kötelezte a Jézustársaságot. II. Ferdinánd is *studium generale seu Universitas*-nak nevezi Pázmány alapítását.

Két karral nyílt meg tehát a nagyszombati egyetem 1635. november 13-án. A megnyitó ünnepség színhelye a Szent Miklós templom volt; a Veni Sanctét, a szentmisét és a szentbeszédet Pázmány tartotta nagyszámú és előkelő hallgatóság előtt. Miután az alapítólevelet, valamint a császári és királyi okiratot felolvasta, átadta azokat az új rektornak, P. Dobronoki Györgynek megőrzés végett.

Mészáros István

PÁZMÁNY A MAGYAR NEVELÉSTÖRTÉNETBEN

A hazai magyar nyelvű nevelési irodalom Pázmánnyal kezdődik: prédikációs kötetében ízes magyar nyelven írt, prédikációformában szerkesztett tanulmány szól a fiúk, illetőleg a leányok neveléséről. A népszerűsítő-ismeretterjesztő pedagógiai írások első fecskéi ezek hazánkban.

A magyarországi XVII. századi katolikus megújulás legnagyobb képviselőjének nevelési-művelődési koncepciójában fontos szerepet játszott a prédikáció, a századnak ez a sokszínű, változatos tartalmú és célú „tömegkommunikációs” (azaz „tömegbefolyásoló”) eszköze, népszerű irodalmi műfaja, szóban és írásban egyaránt. Ez magas egyházi tisztségéből, alapvető politikai felfogásából, valamint a korabeli magyar társadalomban elfoglalt helyzetéből egyaránt következett.

A háttér

1616-ban foglalta el Pázmány Péter az esztergomi érseki széket, s ezzel a királyi Magyarország egyik legelső közjogi méltósága, az egyik legtekintélyesebb feudális földesúr lett az egykori jezsuita szerzetesből. Még 17 éves korában lépett be a rendbe Kolozsváron, s a krakkói és a bécsi rendházban, végül Rómában, a jezsuiták első egyetemén tanult, s vált a vallási megújulás tudatos harcosává. 1597-től a gratzi jezsuita egyetemen tanította a filozófiát és a teológiát. Végleg 1607-ben tért haza Magyarországra.

Rangjából és helyzetéből következően politikai felfogása erőteljes hatást gyakorolt kora magyar katolikus nemességére. Pázmány *hazájának és egyházának érdekeit szintézisben, egymástól elválaszthatatlannak látja*, s ezen belül – a vallás gyarapítása mellett – a magyar haza sorsának jobbra fordítását tekinti közéleti tevékenysége legfőbb céljának. Véleménye szerint *a török kiűzését* a két magyar haza sem külön, sem egyesülve nem oldhatja meg: sem a királyság, sem az erdélyi fejedelemség. Csakis a keresztény nemzetek